

**HADIS ILMINING PAYDO BO‘LISHI AL-BUXORIY, AT-
TERMIZIY ASARLARI**

Xadjamuratova Zulfiya Fahriddinovna – “University of Management and Future Technologies” universiteti, Umumiy pedagogika yo’nalishi, 551- guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hadis ilmining rivojlanishi va uning buyuk namoyandalari – Imom At-Termiziy va uning "Al-Jome' As-Sunan" asari haqida so‘z yuritiladi. Maqolada At-Termiziyning ilmiy yondashuvi, hadislarni tasniflash usuli va uning islom ilmlariga qo‘shgan hissasi yoritilgan. Shuningdek, "Al-Jome' As-Sunan" asarining xususiyatlari, unda keltirilgan hadislarning shar‘iy ahamiyati va fiqhiy masalalarga oid yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot hadis ilmining tarixiy ahamiyatini va uning bugungi kundagi o‘rnini tushunishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Hadis ilmi, At-Termiziy, Al-Jome' As-Sunan, isnod, fiqhiy masalalar, sahih hadis, islomiy ilm

Kirish

Hadis ilmi islomiy ilmlar ichida muhim o‘rin tutadi. Bu ilm payg‘ambar Muhammad (s.a.v.)ning so‘zlari, amallari va sukut bilan tasdiqlagan ishlari (hadislar)ni to‘plash, saqlash, o‘rganish va ulardan shar‘iy hukmlar chiqarishga asoslanadi. Hadis ilmi paydo bo‘lishi Islom tarixida ahamiyatli hodisa bo‘lib, bu soha islomiy fiqh, aqida va axloq asoslarini shakllantirishda katta ta’sir ko‘rsatgan. Ushbu maqolada hadis ilmining rivojlanishi va bu sohada mashhur bo‘lgan ikki buyuk olim – Al-Buxoriy va At-Termiziy ijodi haqida so‘z yuritamiz.

Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning hayotlik davrida sahobalar ul zotning har bir so‘zini va amallarini yodda saqlashga katta ahamiyat bergan. Islomning dastlabki davrida hadislar og‘zaki tarzda uzatilgan bo‘lsa, payg‘ambar vafotidan so‘ng hadislarni yozma ravishda to‘plash va tasniflash zaruriyati yuzaga keldi. Bu ehtiyoj, xususan, noto‘g‘ri hadislarning paydo bo‘lish xavfi ortib borgani sababli muhim ahamiyat kasb etdi. Rashid xalifalar davrida hadislarni tekshirish va



ularni ishonchli manbalardan to'plash ishlari boshlandi. Ammo hadis ilmining ilmiy asosda shakllanishi VIII-IX asrlarda, hadislar to'plami (musannaf va sahih)larning paydo bo'lish davrida yuz berdi. Shu davrda ko'plab olimlar hadislarni ilmiy mezonlar asosida to'plash va baholashga e'tibor qaratishdi.

Imom Al-Buxoriy va uning "Al-Jome' As-Sahih" asari

Imom Al-Buxoriy hadis ilmining eng mashhur va e'tiborli vakillaridan biri hisoblanadi. U Buxoro shahrida tug'ilib, kichik yoshidan ilm olishga qiziqish bildirgan. Yoshligidan Qur'onni yodlab, hadis ilmi bilan shug'ullanishga kirishgan. Otasi vafotidan so'ng, onasi uning ta'lim olishiga katta e'tibor qaratgan.

Al-Buxoriy 16 yoshga to'lganda hadislarni o'rganish maqsadida bir qancha islom markazlariga – Hijoz, Basra, Kufa, Damashq, Misr kabi shaharlarga safar qilgan. U bu safarlar davomida minglab ustozlardan saboq olgan va ulardan hadislarni rivoyat qilishni o'rgangan. Imom Al-Buxoriy hadislarni yig'ish va tasniflashda juda sinchkov va qat'iy mezonlarga amal qilgan.

Al-Buxoriyning asosiy asari – "Al-Jome' As-Sahih" – hadis ilmi tarixida eng ishonchli va mukammal hadis to'plami sifatida e'tirof etiladi. U bu asarni yozishda 600 mingdan ortiq hadislarni o'rgangan va ulardan faqat ishonchli deb topilganlarini tanlab olgan. "Al-Jome' As-Sahih" 7 mingdan ortiq hadisni o'z ichiga oladi va mavzular bo'yicha tartiblangan. Bu kitobda Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning so'zlari, amallari va tasdiqlari juda batafsil va aniq ifodalangan. U hadislarni tanlashda isnodni (rivoyat zanjiri) sinchkovlik bilan tekshirgan va rivoyatchilarning ishonchliligiga alohida e'tibor bergan.¹

Imom Al-Buxoriy hadislarni to'plashda quyidagi mezonlarga rioya qilgan:

1. Rivoyatchilarning sodir etgan hadisni bevosita ko'rgan yoki eshitgan bo'lishi.
2. Rivoyatchilarning ishonchli va obro'li bo'lishi.
3. Hadisning matni shariatga va Qur'on oyatlariga zid bo'lmasligi.

"Al-Jome' As-Sahih" islom olamida faqat hadis ilmining asosiy manbasi sifatida emas, balki islomiy fiqh, axloq va aqida sohalarida ham katta ahamiyatga ega.

¹ Al-Buxoriy, "Al-Jome' as-Sahih";



U Qur'ondan keyin ikkinchi eng ishonchli manba sifatida qabul qilinadi. Imom Al-Buxoriy o'z hayotini ilm va hadis ilmini rivojlantirishga bag'ishlagan va o'zining halol, pokiza ishlari tufayli musulmon olamida abadiy hurmatga sazovor bo'lgan.²

At-Termiziy va uning "Al-Jome' As-Sunan" asari

At-Termiziy (824–892) hadis ilmining ulug' vakillaridan biri hisoblanadi. To'liq ismi Abu Iso Muhammad ibn Iso At-Termiziy bo'lib, u Termiz shahrida tug'ilgan. Yoshligidan Qur'on va hadis ilmini o'rganishga katta qiziqish bildirgan. At-Termiziy o'z davrining yetuk olimlaridan ilm olgan va hadislarni to'plash uchun Hijoz, Iroq va Xuroson kabi ko'plab hududlarga safar qilgan. At-Termiziyning eng mashhur asari – "Al-Jome' As-Sunan" bo'lib, u hadis ilmi sohasidagi eng muhim manbalardan biri sifatida tan olingan. Ushbu to'plam islomiy hukmlar va shariatga oid masalalarni o'z ichiga olgan holda mavzular bo'yicha tartiblangan. Kitobda hadislar muayyan mavzularga ajratilib, ularning shar'iy ahamiyati tushuntirilgan.

At-Termiziy o'z asarida hadislarni sahih (ishonchli), hasan (yaxshi), va zaif (kuchsiz) deb tasniflagan. Bu tasnif hadis ilmi uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, hadislarning qaysi biri amal qilishga yaroqli ekanini aniqlash imkonini beradi. Har bir hadisga At-Termiziy tomonidan qisqa sharhlar berilgan bo'lib, bu sharhlar hadislarning ma'nosini to'liq tushunishga yordam beradi.

Kitobda hadislar orqali fihiy masalalar va shar'iy hukmlar keltirilgan bo'lib, ular islomiy qonunchilikni yanada chuqurroq anglash imkonini yaratadi. At-Termiziy o'z asarida nafaqat hadislarni yig'gan, balki ularning isnodlarini (rivoyat zanjirini) ham sinchkovlik bilan tekshirgan. Uning yondashuvi hadis ilmiga ilmiy asoslarni kiritish va uni rivojlantirishda muhim qadam bo'lgan.³

"Al-Jome' As-Sunan" asari hozirgi kunda hadis ilmini o'rganishda asosiy manbalardan biri sifatida xizmat qilmoqda. Undagi hadislar islom huquqi, axloqiy tamoyillar va diniy e'tiqodlarning mustahkam poydevorini tashkil qiladi. At-Termiziy o'z hayoti davomida ilm yo'lida cheksiz mehnat qilgan va musulmon olamida ilmiy merosi bilan chuqur iz qoldirgan. Uning asarlari nafaqat hadis ilmi bilan

² Azami, M. M. (1978). *Studies in Hadith methodology and literature*. American Trust Publications;

³ Azami, M. M. (1978). *Studies in Hadith methodology and literature*. American Trust Publications;



shug‘ullanuvchilar, balki keng musulmon jamoatchiligi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.⁴

Xulosa

At-Termiziy va uning "Al-Jome' As-Sunan" asari hadis ilmining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. At-Termiziy hadislarni tasniflashda qat’iy mezonlarga amal qilgan va ularni sahih, hasan va zaif toifalarga ajratgan. Ushbu yondashuv hadislarni ilmiy asosda o‘rganishga imkon bergan. "Al-Jome' As-Sunan" asari faqat hadislarni yig‘ish bilan cheklanmay, fiqhiy masalalarning yoritilishi va sharhlar berilishi orqali islomiy ilmlarning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan. Bugungi kunda bu asar musulmon jamoatchiligi uchun muhim manba bo‘lib, hadis ilmiga oid bilimlarni yanada chuqurroq o‘rganish va amalda qo‘llash uchun xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O‘quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o‘qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
2. Хайдаров, С. (2023). Педагогик faoliyatda o‘qituvchi o‘zida kompetentlik sifatlarini shakllantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Oilalarда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.

⁴ At-Termiziy, "Al-Jome' as-Sunan";



7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.